

DOI: 10.31648/kpp.11375

Aleksandra Sidorowicz

Uniwersytetu w Białymstoku

ORCID: 0009-0001-1877-742X

aleksandra.sidorowicz@wp.pl

Problem wykluczenia finansowego na przykładzie umowy rachunku bankowego

Wstęp

Wykluczenie jest zjawiskiem powszechnym w społeczeństwie, a poszczególne jego rodzaje determinowane są różnymi zmiennymi. Mówić tu można chociażby o wykluczeniu płacowym, płciowym czy rasowym. W czasach wszechobecnego ustroju demokratycznego równość wydaje się być stanem pożądanym w społeczeństwie. Słynne zawołanie *Liberté, Égalité, Fraternité* (z jęz. franc. ‘wolność, równość, braterstwo’), widniejące na sztandarach Wielkiej Rewolucji Francuskiej, stanowiło emanację egalitaryzmu, zadając tym samym kres segregacji społecznej obecnej w czasach *Ancien Régime* (z jęz. franc. ‘stary reżim’). Stanowiło to jeden z pierwszych przyczynków do uregulowania zasady równości w akcie rangi konstytucyjnej na Starym Kontynencie. Francuskie odejście od dawnego porządku miało zapoczątkować likwidację przywilejów i odrębności, w rezultacie czego każdy miał być sądzony przed ujednoliconym, zestandaryzowanym sądem według takich samych przepisów¹.

Mimo upływu lat zasada równości pozostaje aktualna w ustawodawstwach europejskich, co w Polsce urzeczywistnia się w art. 32 Konstytucji RP², który gwarantuje każdej jednostce równość wobec prawa, a *contrario* kieruje wobec organów państwa zakaz wykluczania tudzież nierównego traktowania podmiotów podczas stosowania prawa. Rzeczona równorzędność podmiotów opierać się powinna na równej dystrybucji

¹ A. Ławniczak, *Jurydyczny egalitaryzm a prawnopolityczny realizm*, [w:] J. Blicharz, M. Błażewski, T. Kocowski, A. Kordik (red.), *Zasada równości wobec prawa a wykluczenie społeczne: wybrane problemy i zagadnienia*, Wrocław 2023, s. 145.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

dóbr, a przenosząc powyższe na grunt niniejszego opracowania, za przedmiotowe dobro uznać należy prawo do korzystania z podstawowych produktów i usług finansowych.

Jedną z podstawowych czynności bankowych jest umowa rachunku bankowego, będąca umową nazwaną regulowaną przede wszystkim przez art. 725–733 Kodeksu cywilnego³. Stanowi ona instrument umożliwiający dokonywanie codziennych operacji finansowych, jak również narzędzie integracji aktywów posiadacza rachunku. Powszechny dostęp do Internetu oraz wzrost ogólnej świadomości społeczeństwa jako grupy konsumenckiej doprowadziły do sytuacji, gdzie umowy rachunku bankowego są jednymi z najczęściej zawieranych umów cywilnoprawnych⁴. Ograniczanie dostępu do rzeczowej instytucji, jak również niestwarzanie przez aparat państwowy warunków umożliwiających jednostce realizację jej prawa podmiotowego skutkują wykluczeniem finansowym, stanowiącym szczególną postać ekskluzji społecznej.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie sytuacji występującej na rynku usług bankowych, który jest często niedostępny dla niektórych grup społecznych. Analiza zostanie przedstawiona na podstawie umowy rachunku bankowego, która jako podstawowa umowa cywilnoprawna zawierana w przestrzeni sektora bankowego stanowi adekwatny przedmiot porównania. Do metodologii, z których korzystano podczas przeprowadzania analiz zawartych w niniejszej pracy, należy analiza tekstów prawnych, orzecznictwa, literatury przedmiotu oraz danych statystycznych.

Zjawisko wykluczenia finansowego

Problem wykluczenia finansowego pojawił się pod koniec XX w. wraz z rozwojem rynku usług bankowych⁵. Zjawisko to może być traktowane jako opis indywidualnego upośledzenia (ang. *disadvantage*) i wyraża się zarówno niskim poziomem dobrobytu (upośledzenie ekonomiczne), jak i niezdolnością do skutecznego uczestnictwa w życiu społecznym poprzez pracę, dostęp do uprawnień (ang. *rights*) oraz dostęp do prawnych instrumentów zabezpieczenia roszczeń (ang. *legal claims*)⁶. Wykluczenie finansowe równoznaczne jest z brakiem dostępu do podstawowych usług występujących na rynku finansowym, a więc do rachunków bankowych, rachunków płatniczych czy kredytów konsumenckich. Analiza przedstawiona w niniejszym opracowaniu zostanie ograniczona do umowy rachunku bankowego, czyli do podtypu wykluczenia finansowego, jakim jest wykluczenie bankowe.

Na kanwie przedstawionej definicji wykluczenie bankowe zdefiniować można jako niezdolność do skutecznego uczestnictwa w życiu społecznym poprzez brak dostępu do uprawnień, jakim jest prawo do posiadania rachunku bankowego, a także brak

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.).

⁴ E. Niezbecka, *Definicja umowy*, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy handlowe*, 2014, Lex.

⁵ L. Góral, *Przeciwdziałanie wykluczeniu z rynku usług bankowych na gruncie francuskich i polskich regulacji prawnych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, t. CIX, s. 69.

⁶ Ch. Gorge, J.B. Figueirido, *Social exclusion and anti-poverty policy: a debate*, seria: IILS Research nr 110, Geneva 1997, s. 2.

prawnych instrumentów zabezpieczenia roszczeń, tj. w niniejszym wypadku brak instytucji prawnej umożliwiającej konsumentowi odwołanie się od decyzji banku odmawiającej otwarcia rachunku bankowego. Aktualność problemu dostrzegana jest nie tylko w Polsce, ale również w całej Europie. Świadczy o tym raport Komisji Europejskiej z 2008 r., w którym zjawisko to zdefiniowano jest jako proces, w którym obywatele doświadczają problemów w dostępie do i/lub korzystaniu z produktów i usług finansowych na głównym rynku (ang. *mainstream market*), które są odpowiednie do ich potrzeb i umożliwiają im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie⁷. Wobec poczynionych na wstępie rozważań dotyczących zasady równości jednoznacznie można stwierdzić, że wykluczenie finansowe pozostaje w jawnym sporze z ideą egalitaryzmu, a także godzi w ustrój demokratycznego państwa prawa wyrażony w art. 2 Konstytucji RP⁸. Wynika to z racji pozbawienia jednostki możliwości udziału w życiu publicznym, które następuje z błahych przyczyn, nieznajdujących uzasadnienia w danej sytuacji. Jednostkę doznającą wykluczenia w ten sposób pozbawia się niejako podstawowego prawa zagwarantowanego w akcie rangi konstytucyjnej, tj. godności. Obowiązek jej poszanowania przez władze publiczne nakłada art. 30 ustawy zasadniczej, obligując tym samym aparat państwowy do stworzenia instytucji gwarantujących jej realizację.

Przyglądając się determinantom wykluczenia finansowego, a ściślej wykluczenia bankowego, można podzielić je na takie, które dotyczą strony popytowej (konsumenta) i podażowej (przedsiębiorców finansowych). Uwarunkowania konsumenckie dotyczą m.in. nieufności wobec dostawców usług finansowych, obawy przed utratą płynności finansowej, niechęci do korzystania z usług finansowych czy też czynników kulturowych i dotyczących religii⁹. Natomiast determinanty związane ze stroną podażową dotyczą głównie zarządzania ryzykiem, oceny zdolności kredytowej czy wykorzystywanego marketingu¹⁰. Na potrzeby niniejszego opracowania pogłębionej analizie zostaną poddane czynniki powiązane z digitalizacją systemu bankowego. Warto zaznaczyć, że niektóre grupy społeczne mogą być bardziej narażone na dotknięcie zjawiskiem wykluczenia finansowego ze względu na wiek, poziom edukacji finansowej czy miejsce zamieszkania. Te grupy powinny stanowić cel działań marketingowych banków, bowiem – analizując przyczyny wykluczenia bankowego – znamienne jest podkreślenie roli banku jako podmiotu inicjującego podjęcie współpracy z klientami pozostającymi poza systemem bankowym¹¹. Banki natomiast wykazują tendencję do zamykania oddziałów w mniejszych miejscowościach na rzecz rozwoju usług elektronicznych. Tworząc portret osoby narażonej na wykluczenie finansowe, można ją przedstawić jako osobę starszą, zamieszkałą w małej miejscowości, która nie miała wcześniej styczności z rynkiem usług bankowych.

⁷ European Commission, *Financial services provision and prevention of financial exclusion*, Bruksela 2008, http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=760&lan_gId=en (data dostępu: 25.02.2025).

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

⁹ B. Czerwiński, *Zjawisko wykluczenia na rynku usług finansowych*, [w:] L. Gąsiorkiewicz, J. Monkiewicz (red.), *Wyzwania współczesnych rynków finansowych*, seria: Management Sciences, vol. 7, Warszawa, 2019, s. 79.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ M. Czarnecka, *Wykluczenie finansowe i integracja finansowa – aspekty terminologiczne*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznych Studia i Prace” 2018, nr 33(1), s. 78.

Oczywiście to niejedyny wariant cech danej osoby, jednak jest on powszechnie występujący w społeczeństwie, co potwierdził raport Komisji Europejskiej¹².

Wykluczenie finansowe rodzi konsekwencje zarówno w sferze ekonomicznej, jak i społecznej. Odnosi się to zatem do sfery oddziaływania w administracji publicznej, a także w gospodarstwach domowych, stwarzając trudności w normalnym funkcjonowaniu w społeczeństwie. Trudności te mogą polegać na czasochłonności działań dotyczących np. zapłaty podatku dochodowego od osób fizycznych. Jeżeli bowiem ze złożonego zeznania wynika obowiązek zapłaty podatku, podatnik może go zapłacić gotówką w placówce pocztowej lub bezgotówkowo, m.in. na podstawie polecenia przelewu. Tak samo niefortunna jest metoda gotówkowego otrzymywania świadczeń emerytalnych, czyli tzw. czekania na listonosza, gdy zdecydowanie bezpieczniejszą metodą jawi się otrzymywanie dyspozycji na konto bankowe. Ponadto zgodnie z § 17 ust. 1 pkt 2 regulaminu świadczenia usługi – przekaz pocztowy, obowiązującego od 11 kwietnia 2023 r.¹³, kwotę przekazu pocztowego wypłaca się po uprzednim sprawdzeniu tożsamości odbiorcy. Stanowi to dodatkową niedogodność, która była przedmiotem postępowania wyjaśniającego przeprowadzonego przez Rzecznika Praw Obywatelskich¹⁴. Pomimo istotnych utrudnień wciąż ok. 20% seniorów decyduje się na otrzymywanie świadczenia w formie gotówkowej¹⁵. Istotnie oddaje to sytuację osób starszych w przestrzeni sektora bankowego, która przedstawiona została powyżej. W zakresie działalności państwa nieposiadanie konta bankowego powoduje trudności w prowadzeniu ewidencji i statystyk, jak również zwalczanie szarej strefy, ponieważ płatności gotówkowe pozwalają na ukrycie dokonanych transakcji. Stwarza to tym samym zagrożenie nie tylko wobec interesów jednostki, ale także w stosunku do systemu państwa, godząc w transparentność obrotu. Konkludując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że działania państwa skupiać się powinny na przeciwdziałaniu zjawisku wykluczenia finansowego. Podejmowane powinny być zarówno działania doraźne, mające na celu naprawę skutków przedmiotowego zjawiska, jak również działania długofalowe o charakterze prewencyjnym. Przedmiotowa problematyka zostanie rozwinięta w dalszej części niniejszego opracowania¹⁶.

Umowa rachunku bankowego

Fundamentalne znaczenie umowy rachunku bankowego należy wywieść z art. 5 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy Prawo bankowe¹⁷, który stanowi egzemplifikację czynności bankowych. Zgodnie z koncepcją systemowej wykładni prawa, a więc reguł interpretacji, mających

¹² European Commission, *Financial services...*

¹³ Regulamin usługi świadczenia usługi – przekaz pocztowy, <https://www.poczta-polska.pl/regulamin/> (data dostępu: 25.02.2025).

¹⁴ Pismo RPO z dnia 16 czerwca 2023 r., sygn. VII.501.92.2023.KSZ.

¹⁵ *Kontrola podczas wypłaty emerytury. W tych wypadkach seniorzy muszą się z nią liczyć*, <https://www.rp.pl/praca-emerytury-i-renty/art41629261-kontrola-podczas-wypłaty-emerytury-w-tych-przypadkach-seniorzy-musza-sie-z-nia-liczyć> (data dostępu: 16.02.2025).

¹⁶ Zob. pkt 4: *Działania aparatu państwa wobec wykluczenia finansowego*.

¹⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1646 z późn. zm.).

swe źródło w umiejscowieniu danego przepisu w systemie prawa, wydaje się, że umieszczenie czynności związanych z prowadzeniem rachunku bankowego na pierwszych pozycjach katalogu czynności bankowych może świadczyć o jego fundamentalnym znaczeniu dla sektora bankowego. Rachunek bankowy jest umową konsensualną, dwustronnie zobowiązującą, której stronami są posiadacz rachunku oraz bank. Należy zaznaczyć, że Sądem Najwyższym, że rachunek bankowy określa wierzytelność posiadacza rachunku do banku, który zobowiązany jest na jego żądanie wypłacić mu określoną kwotę lub wykonać polecenie przelewu, polecenie zapłaty, czy inne zlecenie. Inaczej rzecz ujmując, bank jest dłużnikiem posiadacza rachunku do wysokości zapisanej na rachunku kwoty¹⁸. Rachunek bankowy pełni bowiem dwie funkcje – po pierwsze, umożliwia posiadaczowi gromadzenie na nim środków pieniężnych; po drugie, jest w istocie narzędziem księgowym służącym do ewidencjonowania stanu środków pieniężnych oraz operacji rozliczeniowych¹⁹. Odnosząc się natomiast do benefitów drugiej ze stron stosunku, a więc banku, należy wskazać, że zyskuje on prawo do obracania środkami mu powierzonymi, które po wpłaceniu na rachunek bankowy przestają być własnością posiadacza rachunku, a należą do majątku banku prowadzącego ten rachunek²⁰.

Odmienność instytucji rachunku bankowego oraz rachunku płatniczego *prima facie* mogą wydawać się tożsame. Istotą rachunku bankowego stanowi możliwość gromadzenia aktywów posiadacza, natomiast rachunek płatniczy umożliwia również dokonywanie operacji stanowiących transakcje płatnicze. Tym samym nie każdy rachunek bankowy będzie rachunkiem płatniczym, a będzie nim tylko wówczas, gdy umożliwiał będzie jego posiadaczowi dokonywanie migracji środków. Zgodnie z ustawą z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych²¹ rachunek płatniczy to rachunek prowadzony dla jednego lub większej liczby użytkowników, służący do wykonywania transakcji płatniczych, przy czym przez rachunek płatniczy rozumie się także rachunek bankowy²². W niniejszym artykule przedmiot analizy stanowić będą obie te instytucje ze względu na swoją niemalże tożsamą naturę.

Specyfika umowy rachunku bankowego, uregulowanej w art. 725 i nast. Kodeksu cywilnego²³ sprawia, że jest ona podstawowym narzędziem służącym do przechowywania tudzież ewidencjonowania środków zarówno przez osoby fizyczne, jak i podmioty korporacyjne. W stosunku do osób fizycznych posiadanie rachunku bankowego ma charakter wolicjonalny, a więc zawarcie stosownej umowy z bankiem jest wyrazem woli danego podmiotu, który chciałby z takiego rozwiązania skorzystać. Jednakże wobec podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, tj. przedsiębiorców, definiowanych zgodnie z ustawą Prawo przedsiębiorców²⁴, posiadanie rachunku płatniczego ma cha-

¹⁸ Wyrok SN z 27 października 2016 r., sygn. akt V CSK 48/16, Lex nr 2165600.

¹⁹ Wyrok SA w Warszawie z 6 czerwca 2019 r., sygn. akt V ACa 503/18, Lex nr 2698139.

²⁰ Wyrok SN z 21 stycznia 2021 r., sygn. akt III CSKP 80/21, Lex nr 3108594.

²¹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 611 z późn. zm.).

²² M. Boryczka, [w:] A. Pietrzak (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019, komentarz do art. 19, s. 166.

²³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.).

²⁴ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 236 z późn. zm.).

rakter obligatoryjny, co wyraża art. 19 przytaczanej ustawy. Niniejszy obowiązek aktualizuje się w każdym przypadku, gdy stroną transakcji, z której wynika płatność, jest inny przedsiębiorca, a wartość tej transakcji przekracza 15 000 zł lub równowartość tej kwoty. Za Sądem Apelacyjnym w Katowicach można założyć, że celem niniejszej normy jest stworzenie warunków umożliwiających większą przejrzystość finansów prowadzonych przez przedsiębiorców. Ma to istotne znaczenie w prawie podatkowym, gdzie ogranicza możliwość uchylania się od płacenia podatków przez ukrywanie obrotów, oraz w prawie karnym, gdzie przeciwdziała się zjawisku tzw. prania brudnych pieniędzy oraz udaremnianiu egzekucji wierzytelności. Nie sposób nie zauważyć, że norma ta odgrywa jednak również istotną rolę w prawie cywilnym, chroniąc wierzyciela przed działaniami dłużnika – przedsiębiorcy, mającymi na celu usunięcie aktywów, koniecznych do zaspokojenia roszczeń²⁵. Wnioski wywiedzione przez sąd wydają się w pełni pokrywać z rozważaniami dotyczącymi konsekwencji zjawiska wykluczenia finansowego²⁶.

Mimo braku publicznoprawnego przymusu odnoszącego się do posiadania rachunku bankowego lub płatniczego przez osoby fizyczne można zaobserwować wzrost ubankowienia Polaków. Badanie przeprowadzone przez Narodowy Bank Polski w 2023 r. wykazało, że 91,7% dorosłych respondentów posiadało konto bankowe lub rachunek płatniczy²⁷. Stanowi to znakomity wzrost, porównując wyniki z raportem dokonany w 2020 r., w którym posiadacze konta bankowego lub rachunku płatniczego stanowili niewiele ponad 88% ankietowanych²⁸. Przedstawiona tendencja wzrostowa stanowić powinna istotny sukces systemu bankowego, jednakże – przyglądając się poszczególnym grupom społecznym, które w najmniejszym stopniu uczestniczą w obrocie bezgotówkowym – wydaje się, że problem wykluczenia finansowego, stanowiący przedmiot niniejszego opracowania, pozostaje wciąż aktualny. Narodowy Bank Polski podaje, że osobami o najniższym poziomie ubankowienia były osoby o wykształceniu podstawowym, gimnazjalnym lub osoby nieposiadające wykształcenia, gdzie poziom ten wynosił 61,7%²⁹, co jest spadkiem o równo 30% w porównaniu do przedstawionej powyżej średniej. Ponadto poziom ubankowienia determinowany był również czynnikiem geograficznym, bowiem najniższa wartość odnotowana została we wsiach (88,9%), a najwyższa w dużych miastach (96,7%)³⁰. Trzecią zmienną determinantą stanowił wiek – jedynie niewiele ponad 80% osób w wieku 65 lat i więcej posiadało konto bankowe lub rachunek płatniczy³¹. Przedstawiona analiza wyraźnie wskazuje na problem rozwarstwienia społecznego, który dowodzi zasadności działań prowadzonych przez aparat państwowy celem ubankowienia jak największej liczby obywateli. Jednak działania te powinny być skierowane nie wobec społeczeństwa *per se*, a wobec grup społecznych wycofanych z sektora bankowego, czyli tych dotkniętych zjawiskiem wykluczenia finansowego.

²⁵ Wyrok SA w Katowicach z 21 maja 2009 r., sygn. akt I ACa 259/09, Lex nr 563071.

²⁶ Zob. pkt 2: *Zjawisko wykluczenia finansowego*.

²⁷ Narodowy Bank Polski, *Zwyczajne płatnicze Polaków*, Warszawa 2023, s. 54.

²⁸ Ibidem, s. 55.

²⁹ Ibidem, s. 54.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

Działania aparatu państwa wobec wykluczenia finansowego

Dostrzeżenie problemu finansowej ekskluzji miało miejsce w latach 90. XX w., kiedy zjawisko to zostało zdefiniowane przez brytyjskich geografów Andrew Leyshona i Nigela Thrifta³². Wówczas główną determinantą okazała się lokalizacja ośrodka systemu finansowego. Obecnie zjawisko to determinowane jest przez różnorakie czynniki, jednak wydaje się, że determinantą stanowiącą istotne *novum* w stosunku do czynników z lat 90. XX w. jest digitalizacja systemu bankowego. Linia czasu istotnie modyfikuje przyczyny finansowej ekskluzji, a tym samym grupy społeczne dotknięte tym zjawiskiem. W momencie dostrzeżenia analizowanego problemu organy władzy publicznej opracowują możliwe środki zaradcze, które mają dążyć do inkluzji finansowej, a więc do zapewnienia szerokiego dostępu do usług sektora bankowego wszystkich grupom społecznym. Zagadnienie przeciwdziałania wykluczeniu z rynku usług bankowych *prima facie* wpisywać się powinno w problematykę ochrony osób fizycznych regulacjami prawa konsumenckiego³³, a więc regulacji odnoszących się do stosunków między przedsiębiorcami a konsumentami w zakresie świadczonych usług lub nabywanych towarów. W przypadku woli zawarcia umowy rachunku bankowego konsument powinien dysponować dostateczną wiedzą w zakresie zawieranej umowy, a także nie być narażonym na nieuzasadnioną, dokonaną w sposób arbitralny odmowę zawarcia umowy, która to decyzja podejmowania jest przez podmiot profesjonalny w osobie banku. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego zaakcentowano autonomiczne znaczenie pojęcia konsumenta w odniesieniu do art. 76 Konstytucji RP, stanowiącego, że władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi³⁴. W wyroku z 2 grudnia 2008 r. sąd konstytucyjny uznał, że „obowiązki ochronne spoczywające na władzach publicznych obejmują konieczność zapewnienia minimalnych gwarancji ustawowych wszelkim podmiotom, które – jakkolwiek ich stosunki kształtowane są na zasadzie autonomii woli – zajmują słabszą pozycję w relacji do profesjonalnych uczestników gry rynkowej”³⁵.

Należy zatem postawić pytanie, jakimi środkami dysponuje konsument w przypadku odmowy zawarcia umowy rachunku bankowego przez bank. Hołdując cywilistycznej zasadzie autonomii woli stron, wydaje się, że podmiot profesjonalny może (np. z powodu nieodpowiedniego profilu danej osoby) odmówić zawarcia umowy, powołując się na niniejszą klauzulę generalną. Podobnie konsumenci niebędący biegli w zakresie obsługi urządzeń elektronicznych czy też nieposiadający dostępu do Internetu wykluczeni są z preferencyjnych warunków zawarcia umowy, które dostępne są np. wyłącznie dla posiadaczy aplikacji mobilnej banku. Celem państwa powinno być zatem wyrównywanie szans w zakresie dostępu do usług sektora bankowego w celu zapewnienia realizacji jednego

³² A. Warchlewska, *Wokół istoty wykluczenia finansowego. Ujęcie przeglądowe*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2020, nr 25, s. 124.

³³ L. Góral, op. cit., s. 57.

³⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³⁵ Wyrok TK z 2 grudnia 2008 r., sygn. akt K 37/07, OTK-A 2008, Nr 10, poz. 172.

z podstawowych praw ekonomicznych i społecznych. Działania państwa skupiają się na odchodzeniu od tradycyjnych modeli obrotu środkami, decydując się na wprowadzanie rozwiązań bezgotówkowych, zachęcając tym samym obywateli do zawierania umów rachunku bankowego, a obligując banki do stworzenia warunków sprzyjających implementacji wprowadzanych regulacji. Wynika to z faktu, że posiadanie rachunku płatniczego znacznie ułatwia jednostce poruszanie się w meandrach codziennego życia, chociażby poprzez możliwość dokonywania podstawowych rozliczeń, otrzymywania wynagrodzenia czy gromadzenia tam swoich środków.

Francja była jednym z pierwszych krajów europejskich, które wprowadziły obowiązek dokonywania wypłaty wynagrodzeń i świadczeń socjalnych w drodze przelewów bankowych, a miało to miejsce w 1984 r. Z kolei w Polsce ustawą z dnia 10 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze skróceniem okresu przechowywania akt pracowniczych oraz ich elektroniczną³⁶ wprowadzono zmianę w Kodeksie pracy, dotyczącą zmiany reguły wypłaty wynagrodzenia. Przed wejściem w życie niniejszych przepisów zasadą była gotówkowa wypłata wynagrodzenia, natomiast *de lege lata* odbywa się to w formie przekazania wynagrodzenia na rachunek bankowy pracownika, chyba że złoży on w postaci papierowej lub elektronicznej wnioszek o wypłatę wynagrodzenia do rąk własnych. Regulacja ta ogranicza obrót gotówkowy, tym samym dostosowując sposób rozliczania należności między pracodawcą i pracownikiem do rewolucji w technice komputerowej i technologii informacyjnej³⁷.

Instytucja podstawowego rachunku płatniczego

Wydaje się, że polityka państwa, realizowana m.in. poprzez uczestnictwo w programie „Polska bezgotówkowa” czy też wprowadzenie ustawą z dnia 30 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw³⁸, w celu implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady³⁹ instytucji podstawowego rachunku płatniczego, ma na celu zarówno digitalizację sektora bankowego, jak również inkluzję finansową podmiotów słabszych, dotkniętych zjawiskiem wykluczenia finansowego. Przyczynkiem do wprowadzenia instytucji podstawowego rachunku płatniczego na terenie Unii Europejskiej był problem, polegający na tym, że duża część mieszkańców niektórych państw członkowskich Unii Europejskiej nie posiadała w ogóle rachunku płatniczego. Głównie były to osoby starsze, uboższe i potencjalni klienci, którzy rezygnowali z założenia rachunków, obawiając się m.in. obniżenia swoich dochodów o opłaty, które

³⁶ Ustawa z dnia 10 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze skróceniem okresu przechowywania akt pracowniczych oraz ich elektroniczną (Dz.U. poz. 357).

³⁷ K. Rączka, [w:] M. Gersdorf, W. Ostaszewski, M. Raczkowski, A. Zwolińska, K. Rączka, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2024, komentarz do art. 86.

³⁸ Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1997).

³⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/92/UE z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie porównywalności opłat związanych z rachunkami płatniczymi, przenoszenia rachunku płatniczego oraz dostępu do podstawowego rachunku płatniczego (Dz.U. UE L z 2014 r., Nr 257, s. 214).

bank pobiera za prowadzenie rachunku. Obecnie w Polsce z podstawowego rachunku płatniczego skorzystać może każdy konsument, który nie posiada innego rachunku bankowego lub rachunku oszczędnościowego w SKOK. Natomiast każdy bank ma obowiązek oferować usługę podstawowego rachunku płatniczego pod rygorem narażenia się na karę nałożoną przez Komisję Nadzoru Finansowego w wysokości 1 mln zł⁴⁰.

Podkreślenia wymaga fakt, że korzystanie z podstawowego rachunku płatniczego nie może wiązać się z ponoszeniem przez konsumenta jakichkolwiek opłat, chyba że przekroczy on limit bezpłatnych usług, w przypadku Polski jest to 5 darmowych przelewów w miesiącu oraz 5 darmowych wypłat gotówki. W art. 59 ic ust. 6 ustawy usługi płatnicze⁴¹ przewidziano katalog obligatoryjnych przesłanek, przy których dostawca usług płatniczych obowiązany jest odmówić zawarcia umowy podstawowego rachunku płatniczego. Należy do nich m.in. podejrzenie popełnienia przez konsumenta przestępstwa finansowania terroryzmu lub prania pieniędzy czy posiadanie przez dostawcę uprawdopodobnionej informacji o udziale konsumenta w przestępstwie popełnionym z wykorzystaniem rachunku płatniczego lub uprawdopodobnioną informację, że środki, które mają być zgromadzone na rachunku, pochodzą z przestępstwa. Z kolei w ust. 7 przytaczanego przepisu ustawodawca wskazał przesłanki fakultatywne, a więc takie, w przypadku których dostawca może, lecz nie musi, odmówić zawarcia umowy. Takie prawo bank posiada m.in. w sytuacji, gdy konsument już posiada rachunek płatniczy umożliwiający realizację transakcji przewidzianych dla podstawowego rachunku u innego dostawcy, a także gdy konsument nie przebywa legalnie na terytorium państwa członkowskiego.

Institucja podstawowego rachunku płatniczego jest instrumentem jak najbardziej pożądanym i niezbędnym w celu realizowania polityki inkluzji finansowej, jednak potrzeba stworzenia instytucji chroniącej interesy podmiotów słabszych przed skutkami arbitralnych decyzji banków, zamykających drogę do uczestniczenia w bankowości, wydaje się być wciąż aktualna i stanowi wniosek *de lege ferenda*.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza prowadzi do konstatacji, że problem wykluczenia finansowego pozostaje wciąż aktualny w społeczeństwie, które zmuszone jest do adaptacji do nowych warunków zarządzania swoimi finansami w stale digitalizującej się rzeczywistości. Konstytucyjna zasada równości, będąca fundamentem demokratycznego państwa prawnego, nie może być realizowana wobec nierównego dostępu do określonych dóbr, a w odniesieniu do umowy rachunku bankowego – do podstawowych praw społecznych i ekonomicznych. Zjawisko wykluczenia finansowego wywołuje negatywne skutki nie tylko w stosunku do osób, których dotyczy, ale również w odniesieniu do gospodarki i transparentności finansowej państwa. W świetle przedstawionych

⁴⁰ Art. 140d ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1646 z późn. zm.)

⁴¹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 611 z późn. zm.).

statystyk z łatwością wyszczególnić można grupy społeczne szczególnie narażone na doświadczenie finansowej ekskluzji. Opracowania w tym przedmiocie obecne są zarówno w działalności organów statystyki publicznej, jak i w szeroko podejmowane w doktrynie, co z pewnością sprzyja opracowaniu środków zaradczych mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku.

Ekskluzja finansowa dostrzegalna jest nie tylko w Polsce, ale na całym świecie. Działania o charakterze międzynarodowym, jednak ograniczające się do obszaru Unii Europejskiej, podjęte zostały przez organy unijne, wprowadzając wspomnianą instytucję podstawowego rachunku płatniczego, która transponowana została do polskiego porządku prawnego. W świetle poczynionych ustaleń wydaje się jednak, że niezbędne są dalsze działania polskiego ustawodawcy w tym przedmiocie, bowiem w obszarze zadań państwa leży ochrona konsumentów, która jest również wartością o randze konstytucyjnej. Wprowadzenie możliwości odwołania się od niekorzystnej decyzji banku odmawiającej zawarcia umowy rachunku bankowego czy też obowiązku należytego uzasadnienia podstaw wydanej decyzji przez bank wydaje się być działaniem pożądanym, realizującym zasadę ochrony podmiotów słabszych w danym stosunku prawnym.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Czarnecka M., *Wykluczenie finansowe i integracja finansowa - aspekty terminologiczne*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2018, nr 33(1).
- Czerwiński B., *Zjawisko wykluczenia na rynku usług finansowych*, [w:] L. Gąsiorkiewicz, J. Monkiewicz (red.), *Wyzwania współczesnych rynków finansowych*, seria: Management Sciences, vol. 7, Warszawa 2019.
- Gersdorf M., Ostaszewski W., Raczkowski M., Zwolińska A., Rączka K., *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Gorge Ch., Figueirido J.B., *Social exclusion and anti-poverty policy: a debate*, seria: IILS Research nr 110, Geneva 1997.
- Góral L., *Przeciwdziałanie wykluczeniu z rynku usług bankowych na gruncie francuskich i polskich regulacji prawnych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, t. CIX.
- Ławniczak A., *Jurydyczny egalitaryzm a prawnopolityczny realizm*, [w:] J. Blicharz, M. Błażewski, T. Kocowski, A. Kordik (red.), *Zasada równości wobec prawa a wykluczenie społeczne: wybrane problemy i zagadnienia*, Wrocław 2023.
- Narodowy Bank Polski, *Zwyczaje płatnicze Polaków*, Warszawa 2023.
- Niezsche E., *Definicja umowy*, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy handlowe*, 2014, Lex.
- Pietrzak A. (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Warchlewska A., *Wokół istoty wykluczenia finansowego. Ujęcie przeglądowe*, „Finanse i Prawo Finansowe” 2020, nr 25.

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/92/UE z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie porównywalności opłat związanych z rachunkami płatniczymi, przenoszenia rachunku płatniczego oraz dostępu do podstawowego rachunku płatniczego (Dz.U. UE L z 2014 r., Nr 257, s. 214).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1646 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 611 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1997).
- Ustawa z dnia 10 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze skróceniem okresu przechowywania akt pracowniczych oraz ich elektroniczną (Dz.U. poz. 357).
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 236 z późn. zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok TK z 2 grudnia 2008 r., sygn. akt K 37/07, OTK-A 2008, Nr 10, poz. 172.
- Wyrok SA w Katowicach z 21 maja 2009 r., sygn. akt I ACa 259/09, Lex nr 563071.
- Wyrok SN z 27 października 2016 r., sygn. akt V CSK 48/16, Lex nr 2165600.
- Wyrok SA w Warszawie z 6 czerwca 2019 r., sygn. akt V ACa 503/18, Lex nr 2698139.
- Wyrok SN z 21 stycznia 2021 r., sygn. akt III CSKP 80/21, Lex nr 3108594.

Źródła internetowe

- European Commission, *Financial services provision and prevention of financial exclusion*, Bruksela 2008, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=760&langId=en>.
- Kontrola podczas wypłaty emerytury. W tych wypadkach seniorzy muszą się z nią liczyć*, <https://www.rp.pl/praca-emerytury-i-renty/art41629261-kontrola-podczas-wypłaty-emerytury-w-tych-przypadkach-seniorzy-musza-sie-z-nia-liczyc>.
- Regulamin usługi świadczenia usługi – przekaz pocztowy, <https://www.poczta-polska.pl/regulaminy/>.

The issue of financial exclusion on the example of a bank account agreement

Summary

The financial exclusion is a social phenomenon, which has been defined in 20 century. It is defined as the inability to access basic financial services, such as bank accounts, payment accounts, or consumer credit, which is considered as a barrier to social and economic participation. The author focuses on banking exclusion, describing it as a situation where individuals lack access to bank accounts, which prevents from being a part of a well developed society.

The aim of this study is to analyze the consequences of the financial exclusion, emphasising the groups of customers, who are possibly the most vulnerable to become excluded, providing with possible solutions, which should become a subject of a government's actions. The article examines the legal nature of bank accounts, emphasizing their central role in the financial system. Analysis references the Polish Civil Code and the Banking Law Act, highlighting the obligations of banks and the rights of account holders.

Keywords: exclusion, bank account, consumer, bank